

UN LLIBRE D'OBITS DE MONISTROL DE RAJADELL (BAGES)

Josep M. GASOL i ALMENDROS
Lluís GUERRERO i SALA

A la memòria del Dr. Francesc Rafat i Selga, enyorat amic, historiador de Rajadell.

Una de les millors fonts d'informació sobre la Història de la Medicina són els llibres d'òbits de les parròquies, conservats en aquestes o en altres arxius eclesiàstics. Moltes vegades contenen dades valuoses sobre les causes i l'entorn de les defuncions. L'anàlisi sistemàtica d'aquests llibres és un dels objectius a acomplir a la comarca del Bages.

La presa de contacte amb un d'aquests llibres d'òbits, interessant pel seu moment històric -a cavall dels segles XVIII i XIX- i per la minuciositat descriptiva dels registres de defunció, ens ha animat a presentar-lo al present congrés.

EL LLIBRE

El llibre que volem comentar forma part del petit fons arxivístic de la parròquia de Monistrol de Rajadell, dipositat a l'Arxiu de la Seu de Manresa. Té les cobertes de pergamí i el formen quatre quaderns de paper relligats, de quinze fulls doblats cadascun. A la portada duu la inscripció, en tinta: **Llibre de Obits de la Parroquia de Sta. María de Monistrol de Rajadell Obispado de Vich, Provincia de Barcelona.** A l'interior, les pàgines estan numerades en la seva part superior, començant per la 39 i arribant a la 284. Només estan escrites fins la 190, i resten en blanc la 104 i la 105, en les que s'adverteix "nihil deficit".

Aquest llibre conté els registres de 214 defuncions, oficis funerals i enterraments esdevinguts a la parròquia de Monistrol des del 23 d'octubre de 1793, fins al 1 de juny de 1856.

El suport idiomàtic utilitzat és el català, llevat d'un cas aïllat en castellà, de l'any 1846. La llengua castellana és emprada sistemàticament en la part final del registre, en tretze defuncions esdevingudes del 5 de febrer de 1852 al 21 de març de 1856; l'última inscripció torna a ser feta en català.

GEOGRAFIA HUMANA

La parròquia de Monistrol de Rajadell, o Monistrolet, no és gaire gran. Limita amb les de Manresa, Sant Joan de Vilatorrada, Fals, Rajadell, Salelles i Sant Salvador de Guardiola. S'estén per la vall afaïçonada per la riera de Rajadell, en terreny lleument accidentat, però més en el petit sector de Collbaix a l'inici del Pla de Fals.

Les cases més importants esmentades en el document, i que subsisteixen encara són les del Taradell (conegut també per mas de les Valls o mas Alabern), can Noguera, can Alegre, les Caranyes (o mas Prat i Vilatorrada), la Casa nova del Castell (l'Hostal dels Pins), mas Bosch (mas Bosch de dos Cabres), i el Castell. Se n'esmenten d'altres, com la Balma, mas Bargai, el Pla del Torrentó, la Caseta del Pla de la Costa, la Caseta d'en Pere de les Caranyes, el Cadell, mas Grau, cal Anton, cal Sardans, cal Manel, etc. Resulta difícil identificar-les totes, puix que llevat de les principals, algunes eren potser construccions precàries habitades per masovers i quartaires que avui desconeixem.

Tenien masovers els masos Taradell, Noguera, Castell, Hostal, Bargai, Cadell, la Balma, les Caranyes, mas Bosch i algun altre. A més, hom parla de quartaires al Taradell i de cambrers al Castell i Bargai.

Moltes d'aquestes cases, com és corrent en la família tradicional catalana, eren habitades no solament per famílies nuclears, sinò per la "família extensa" -avis, tietes i oncles solters o vidus- i fins i tot alguns sobrevinguts. També per personal de servei, que a canvi de menjar i sostre aportava força de braços a l'empresa familiar.

L'església parroquial de Santa Maria, existent ja al segle XI, avui la veiem totalment transformada. Bona part de fàbrica actual és del s. XVII (RAFAT, 1993: 311). Al seu redós havia el cementiri, que desaparegué als anys vint, quan entrà en funcionament l'actual. De l'antic castell, solament resta el nom, i una casa de pagès, dels segles XVI-XVIII, avui deshabitada. El castell havia estat dels Cruïlles i Eimeric, i posteriorment de la coneguda nissaga importada dels Pignatelli (RAFAT, 1993: 304-308). Aquests la vengueren a finals del segle XIX a la família Gallifa, de Manresa, que en conserva la propietat.

DEMOGRAFIA I SITUACIO SOCIOECONOMICA

Si volem conèixer el nombre d'habitants de Monistrolet l'any 1793, moment de l'inici del registre de defuncions, tenim el cadastre del 1786, que esmenta els masos Noguera, Alegre, Taradell, Caranyes, Bargai, Maurici Torras (?), i Castell (RAFAT, 1993: 251). També el cens de 1787 del comte de Floridablanca (IGLESIES, 1970: 446 i 484), prou fiable per l'escassa diferència cronològica.

El Cens de Floridablanca diu que els habitants del terme parroquial eren en total 105: 61 del sexe masculí, i 44 del femení. D'ells, un és capellà, sis són pagesos, i 27 jornalers. Dels 105 habitants, 25 tenen 7 anys o menys; de 7 a 16 anys, n'hi ha 22; 29, de 16 a 25; 10, de 25 a 40; 7, de 40 a 50, i 12 de més de cinquanta anys. De tots aquests, 60 són solters, 38 casats i 7 vidus. Entre els solters, hi ha 40 homes i 20 dones; mentre que la proporció de vidus és la inversa, dos homes i cinc dones.

Això lliga perfectament amb el que, sobre l'estatus econòmic, es trasllueix de la lectura del llibre d'òbits que comentem: Uns masos importants amb cognoms familiars -Alabern, Prat, Quer, Alegre, Vilatorrada, Sardans...- i la resta formada per masovers, quartaires i altre personal de suport. En general, la situació econòmica de la població degué ésser precària, llevat dels amos dels masos, i és freqüent que el rector anoti la condició de "pobre" del difunt, àdhuc la de "pobre de solemnitat".

Del cànon de la parròquia sobre els oficis funerals no se n'escapa ningú. Els rectors fan constar al marge "non solvit jura". En canvi, llevat de casos d'insolvència extrema, sempre es paguen amb diners els drets del capellà; en alguna ocasió, amb treball personal. Poques vegades es dona dinar i coques als clergues oficiants.

Quant als oficis eclesiàstics, trobem en diferents moments els de rector, ecònom, regent, coadjutor i sagristà. Entre els laics, s'esmenta genèricament l'ofici de pagès; a vegades s'especifica: masover, quartaire, jornalier, pastor o guarda-vinyes. En cert moment, també hi ha a la parròquia un teixidor de galons o galonaire. De la gent de fora, amb residència temporal, o transeünts, hom parla de: notaris (de Manresa), preveres secretaris (del bisbe de Vic?), un cacharrero (de Monistrol de Montserrat), cadiraire (de Bell-lloc), fabricants de cotó (de Manresa), paraire (Moià), paleta (Manresa), tragner (de Manresa), miquelet (foraster), soldats (de més d'un lloc) i diversos mendicants. En resum, l'estructura social de la parròquia es fonamenta únicament en els oficis del camp.

Els llaços matrimonials s'estableixen en tots els casos amb gent de la rodalia, emparentant així els que es quedaven a Monistrol amb famílies de Fals, Rajadell, Sant Mateu de Bages, Castelltallat, Salelles, i raríssimament amb habitants de Manresa o d'altres poblacions immediates. El que significa que la relació social dels parroquians no ultrapassava les fires, mercats i aplecs del seu àmbit geogràfic normal.

ELS REGISTRES DE DEFUNCIO

Al llarg de seixanta-tres anys - de 1793 a 1856- el nombre total de defuncions fou el de 214, corresponents a un grup humà de poc més de dues generacions.

D'aquests 214 morts, 115 eren del sexe masculí (el 53.74 % de la població) i 99 foren dones (46.26 %). Aquest desequilibri del 3.74 % és més reduït que el que mostra el Cens de Floridablanca, i manifesta que les poblacions tendeixen sempre a l'equilibri, a desgrat de situacions puntuals.

Dels 214 òbits, 2 (fetus femenins) varen ser fruits de parts prematurs. Per classificar els altres 212 per trams d'edat biològica, utilitzem l'esquema de FELGENHAUER. Entre els 0 i 7 anys morí el 42.72 % de la població total, el 37.62 % dels masculins i el 50.00 % dels femenins. Entre els 8 i 14 anys morí el 3.01 % del total de la mostra, el 3.66 % masculins i el 2.27 % femenins. Entre els 15 i 20 anys va morir el 1.00 % del total de la sèrie, el 0.91 % dels homes i el 1.13 % de les dones. Dels 21 als 40 anys d'edat moriren el 14.58 % dels parroquians, el 17.44 % dels homes i el 11.37 % de les dones. Entre els 41 i 60 anys, traspassà el 13.06 % dels monistrolencs, 13.76 % dels homes i 12.50 % de les dones. Les morts de més de 60 anys es donaren en el 24.63 % de la població: 26.61 % homes i 22.73 % dones. En el darrer grup, solament superaren els 80 anys 6 homes i 6 dones, igualant-se en longevitat els dos sexes, assolint en un cas els 91 anys (un home), i els 93 una dona.

L'edat no és especificada en 15 casos (6 homes i 9 dones), però cal tenir en compte que quatre de les nou dones difuntes eren albats, els quals passarien a incrementar el percentatge de mortalitat femenina per damunt del 50.00 % esmentat suara en el corresponent tram d'edats.

Com pot apreciar-se en la sèrie general, la mortalitat era molt forta en la primera infantesa, davallant a nivells mínims entre els 8 i 20 anys d'edat. Entre els adults la mortalitat era poc important, pujant per damunt dels 60 anys. Per ser més il·lustratiu, podem dir que els que aconseguien superar els set anys d'edat, tenien moltes possibilitats d'arribar a vells.

Les diferències entre les sèries masculina i femenina es fan paleses amb la major mortalitat femenina en la primera infantesa, que supera en un 13 % la dels nens. A la segona infantesa, la mortalitat masculina és superior, igualant-se les taxes entre els joves de 15 a 20 anys. Entre els adults de 21 a 40 anys, moren quasi el doble d'homes que de dones, un fet que pot ser explicat per les tasques específiques dels homes, més exposades, i per alguns fets violents de l'entorn baronil. Situació que es manté, atenuada, entre els madurs de 41 a 60 anys. A partir d'aquesta edat el nombre de persones senils de sexe masculí és un 40 % superior al de l'altre sexe, cosa que s'explica per la taxa menor de supervivència femenina als estralls de la infantesa.

Mentre les dades sobre les edats de defunció en la sèrie monistrolenca són les que acabem de dir, veiem que a Manresa, l'any 1901 (PALLAS, 1909: 212 s) són bastant similars: en els primers set anys d'edat moren quasi el 40 % dels nascuts; dels 8 als 14 anys, el 2.83 %; dels 15 als 20, el 2.98 %; dels 21 als 40, el 10.83 %; dels 41 anys als 60, el 17.27 %, i finalment, el 28.25 % dels de més de 60 anys. Les dades són quasi idèntiques, i per tant les de Monistrol no semblen pas influenciades pel medi rural, evidentment diferent del medi urbà de Manresa; poden correspondre als mateixos estímuls.

Les expectatives de vida de la població de Monistrol de Rajadell a les darreries del segle XVIII i primera meitat del XIX foren de 32.61 anys per als homes, i de 26.63 anys per a les dones. Continuen condicionades per una infantesa fortament traumàtica, i per un medi sovint hostil. Podem il·lustrar-ho amb l'exemple de Solsona, on entre abril i juliol de 1854 hi hagué una epidèmia de grip, una de febres intermitents, una altra de varicel·la ... sofriren una gran pedregada, patiren també un terratrèmol i, per acabar-ho d'adobar, la fatídica epidèmia de còlera (FALP, 1901: 194).

LES NOXES LETALS

El que més crida l'atenció és la gran mortaliat infantil. Es descriuen un parell de casos de morts pre-natals. La mortalitat perinatal (entre les 28 setmanes de gestació i la setmana següent al part) no és gaire important: dos casos de morts de prematurs, un altre de fetus a terme que neix mort i sis nens i tres nenes. La mortalitat neonatal, és a dir en les quatre primeres setmanes de vida, no discrimina sexes, i afecta a 6 nens i 7 nenes, que signifiquen el 14.60 % de les morts en la primera infantesa.

La mort per accident o violenta incideix poc sobre la població infantil, car sobre una mostra de 95 pàrvuls, solament quatre correspondrien a aquest capítol: un d'ells mor per aspiració de llet i els altres tres, ofegats -un a la riera de Rajadell i els altres dos a la bassa de la Balma-. L'absència d'altres tipus d'accidents duu a creure que la cura dels infants era força correcta.

Les morts infantils per malalties naturals donen un total de 90. En els registres de defunció, en 8 casos no es diu la causa de la mort. En altres, trobem l'única referència a "malaltia corporal" o malaltia o "enfermetat natural". Aquests casos es refereixen als òbits de 29 nens i 37 nenes. En el cas d'un infant de 4 mesos s'adverteix que era foraster i estava a dida. En dos infants de 22 i 30 mesos respectivament i altre de 9 anys, es diu que moriren de "malaltia crònica"; en un altre cas, d'un nen de 32 mesos, es diu que la mort fou per malaltia crònica "resultada de tercianas i quartanas", la qual cosa pot relacionar-se amb problemes d'higiene associats a la presència de la riera i les basses de les cases.

El paludisme era ben conegut a la zona, on fins i tot produïa epidèmies com la de Navarcles en 1823 (ROTLLAN, 1988: II, 680). No sabem si les altres tres malalties cròniques foren de la mateixa naturalesa. La mort sobtada es dona solament en una nena de 4 mesos. Com a causa letal d'un infant de 40 mesos, s'inscriu una "hidropesia". La mort per "inflamació" o "infor" és esmentada en vuit casos, 3 de l'any 1847, 3 del 1849, i els altres dos del 1851.

Les morts infantils per causes infeccioses, deixant a part les tercianes o quartanes ja esmentades, són un cas de "varoles" al 1799, sis de "catarro" entre 1852 i 1856, i dos de "tifo europeo", l'un el 1852 i l'altre en 1856. Cal recordar que durant molts anys el tifus ha estat endèmic a l'àrea de Manresa, on el segle XIX morien diverses persones cada any per aquesta causa (ROTLLAN, 1988: II, 653). La verola es presentà a les nostres contrades a les darreries del segle XVIII, enregistrant-se'n casos a Manresa en 1847, i perdurant fins ben entrats al segle XX (ROTLLAN, 1988: II, 582).

Desglossant la mortalitat infantil per quinquennis i noxes, s'observa que els anys de màxima mortalitat són, per ordre, 1843-1848 (20 defuncions), 1848-1853 (13), 1798-1803 (11) i 1838-1843 (10). En tots els grups destaca la "malaltia natural", com un gran calaix de sastre en el que creiem que s'amaguen no poques vegades la misèria i la manca d'higiene, propiciant situacions de desastre com el de les famílies en que se'ls moren dos infants en cinc mesos, o dos en un any, 3 en un any, 2 en un any, 3 en dos anys, 2 en dos dies, 3 en trenta dies, o 2 en un any. Amb una mortalitat infantil tan elevada, el recanvi generacional caldria assegurar-lo engendrant de 4 a 5 fills per família.

Com a anotacions curioses, es descriu la mort d'un nen "de catarro y mal de muelas", i altra d'una nena de tres anys i mig, "aficionada â menjar terra", és a dir, un cas de pica o al·lotriofàgia.

Sobre la resta de defuncions a partir dels 15 anys d'edat fins els 93 -119 casos-, cal fer una sèrie de consideracions. La mort sobtada per malaltia és poc freqüent en la població i afecta només a 5 individus: 3 homes i 2 dones, i d'aquests 4 són joves.

La mort no sobtada, però ràpida, afecta a 7 homes, dels quals 4 són senils, i 2 dones. Aquestes dues dones, i una altra de les de mort sobtada, moren de sobrepant.

En canvi, la mort per "malaltia crònica" afecta a dos homes i quatre dones, essent senil solament en un cas, el d'una dona que tenia 80 anys i en feia tres que era al llit (aterosclerosi ?).

La major part de diagnòstics d'incidència letal atribueix lacònicament les defuncions -llevat de cinc casos- a malaltia corporal o natural: sumen un total de 60 inscripcions, 29 homes i 31 dones, la majoria de més de 60 anys d'edat.

D'acanyament ("acañament" = desnutrició o caquèxia) moren dos homes joves, i un senil mor d'"inapetència". De "malaltia nervosa", un home d'edat madura; la calentura nervosa pot confondre's amb la del "tifo europeu" (ANÒNIM, 1846). De "malaltia de sufocació ô esmática" moren una dona senil i altra d'edat desconeguda. Un home té "un problema respiratori i atach al pit". De "inflamació o inflor" moren 8 individus: una dona jove, un home i una dona d'edat madura, i cinc homes senils. De "la passa y complicada inflamació" moren dues dones, l'una madura i l'altra d'edat no especificada, les quals pateixen "un gran deliri".

De "la passa ô epidemia corrent" moren un home i una dona d'edat madura i un home d'edat no determinada. La "moca o inflamació de moca" pot ésser una forma mucosa de la febre tifoide (ANONIM, 1847) o un quadre semblant al tifus (LLIBRE, 1836); és responsable de 4 morts d'homes, un adult jove i tres madurs. La "dicipella" o erisipela en una cama va ser la causa de mort d'un adult jove (sobtada: malaltia tromboembòlica venosa?, sèpsia?) i d'una dona senil que va patir-la en un braç. El "carbuncló" produí la mort d'un home jove. Un altre de la mateixa edat morí "de malaltia pútrida havent perdut lo hohido y conexas". Les pútrides són formes febrils de diversa etiologia (ANONIM, 1845), fins i tot tifoide (BOCETA, 1888).

D'"apoplexia ô feridura" moriren sis persones, un home i una dona madurs i dos homes i dues dones senils. Un home d'edat madura morí de "cangrena resultada d'una llaga tenia en la cama, en que no havian donat cobro, ni cuydat". De "malaltia de pit" (neo de mama?) van morir dues dones, una d'edat madura, i altra senil. Un home madur mor "d'un esquirro en que de añs havia, ne gemegava...y se li rebentà, ab lo treball més crescut, y no usat, lo tumor esquirros, de resultas del que es posà a agonisar"; un esquirro sol ser un tumor (ASUERO, 1835), que deuria ser benigne perquè durà anys. D'un tumor en un genoll morí un home d'edat no especificada. Una dona jove morí de "malaltia crónica tisich", de tuberculosi. De "varolas" morí un jove de 17 anys.

El tifus o "tifo Europeu" va produir la mort d'un home vell. L'epidèmia de "còlera morbo" de 1854 fou terrible a Manresa (PALLAS, 1909: 190). En canvi, sembla que el còlera que assolà Catalunya al 1834, que va donar molts casos a Sùria i solament un a Manresa, no afectà Monistrollet. El còlera de 1854 produí 1.100 defuncions a Manresa, sobre una població de 14.000 habitants que s'hauria reduït temporalment pels que "canviaren d'aires" (ROTLLAN, 1988: I, 161-163).

A Berga les defuncions foren 493 en una població de poc més de 6.000 habitants, tot i que aquestes dades no són prou precises (MONTAÑA i PUJOL, 1993: 35-

37). A Solsona les morts foren 116 en una població de 2.000 habitants escassos (FALP, 1901: 196). A Monistrol el còlera del 1854 produí una sola defunció, la d'un paleta de Manresa que treballava a la rectoria. Aquesta epidèmia fou la més terrible i intensa del segle XIX, deixant atemorida la població i una profunda cicatriu al país (CORBELLA, 1989: 77-90).

Considerant-ho globalment, la prevalença de mort sobtada i malalties cardiovasculars és poc important, si donem per bons els diagnòstics dels rectors. En canvi, és alta la de les malalties infeccioses, tant les més clarament expressades, com les que es poden ocultar sota alguna denominació críptica. Aquesta prevalença ultrapassà el 21 % de les causes de defunció, xifra que s'acorda amb la de la població de Manresa en 1901 (PALLÁS, 1909: 215-218).

Entre les malalties infeccioses s'aprecia l'aparició de brots epidèmics, com els dos casos de "varoles" de 1799, o com la "passa, inflamació ò epidèmia corrent" que dona cinc casos d'abril de 1809 a abril del 1810; o la "inflamació de moca" de 1838 a 1844, els sis casos de catarro de 1852 a 1856, els tres casos de tifus de 1852 a 1856, etc. Comptant a més amb la presència constant de "inflor", i algun cas aïllat de "pútrides", "tercianes o quartanes", "carbunco" i "tisis".

La tuberculosi fou, segons Fius i Palà, la tercera endèmia més important a la Manresa del segle XIX, després de la verola i el tifus (ROTLLAN, 1988: II, 758). La majoria de les malalties infeccioses eren vehiculades o relacionades amb l'aigua de la riera, de basses i pous. A partir de 1764 el brot de "febres pútrides" (malària, tifus ?) que colpeja Catalunya és tractat amb l'administració massiva de quina com a únic remei de les tercianes (RIERA, 1994: III), substància a la qual després afegeixen antimoni (l'opiata) (MASDEVALL, 1797). Les epidèmies manresanes de ràbia de 1820 i de febre groga el 1821 no originen invasions a Monistrol.

En els adults, les morts accidentals només són tres: les d'un home adult i un senil ofegats, i un altre senil congelat. L'adult ofegat, de 35 anys, té la peculiaritat d'ésser objecte de necròpsia el 2 de juliol de 1846: "...al dia siguiente por orden de la autoridad competente se hizo operaci3n o bien anatomia del cadáver...la que concluida se enterró dicho cadáver"; no en diu res del resultat de l'autòpsia.

Les morts violentes són deu: 9 homes i una dona. Tres dels homes morts són delinqüents abatuts per armes de foc, un per un guardavinyes i un altre pel sometent. Un home jove és afusellat per les tropes franceses del general Mc Donald que van de la Segarra a Manresa (10-9-1810) i cremen les cases en que mor una dona gran, destrossen els altars i ornaments de l'església i malmeten també la rectoria. També els francesos mataren un altre xicot, l'any següent.

Altres tres morts en contesa bèl·lica es donen en la primera carlinada, entre el 4 d'agost de 1835 i el 29 de novembre de 1839. No consta cap cas de suïcidi, però

no per això hem de pensar que no n'hi hagués cap, car solien ser exclosos dels oficis religiosos i de terra sagrada. Tal vegada no s'enregistrarien en el llibre parroquial.

Si dividim el període estudiat per quinquennis, els de màxima mortalitat d'adults són el de 1809 a 1813 amb 22 casos, 1799-1803 i 1834-1838 amb 14 cadascun, i els de 1819-1823 i 1844-1848 amb 10.

SALUBRITAT I RITUALS POST-MORTEM

En quasi tots els registres de defuncions (menys en quatre casos, que representen només el 1.87 % de la sèrie) queda indicat el dia que tingueren lloc i també la data de l'enterrament, la qual cosa ens permet de fer l'estudi estadístic de l'interval **corpore insepulto**. Quants dies solien passar entre la mort i la sepultura? Quines variables intervenien?

Del total de 214 morts enregistrats, un 0.46 % fou enterrat "abans de temps", sense que es digui per quina causa; 7 foren enterrats el mateix dia de l'òbit, que significa el 3.27 %; 126 (o sigui el 58.89 %) foren sepultats l'endemà; 70 (el 32.71 %) al cap de dos dies; 3 (1.40 %) tres dies després de la mort, i només en 3 ocasions (1.40 %) van ser-ho passades setanta-dues hores.

L'interval post-mortem no té res a veure amb el sexe del difunt. L'edat, sí que sembla tenir una significació estadística: dels 7 sebollits el mateix dia de la defunció, 5 són infants; dels 126 que ho són l'endemà, 67 són pàrvuls; 70 són sepultats dos dies després, i d'aquests 22 són nens; solament un albat rep sepultura als quatre dies de la mort. Resumint, de 95 infants, 67 reben sepultura l'endemà i 22 al cap de dos dies del decés.

A la pregunta de si l'etiologia infecciosa pot haver estat relacionada amb un enterrament més ràpid, la resposta ha de ser probablement que sí. El cas de còlera morbo ens demostra que la víctima fou sepultada el mateix dia; dels altres quondam, 31 eren presumptament infecciosos: 25 van ser enterrats l'endemà i 6 al cap de dos dies.

Dels casos de circumstàncies especials, d'accidentats o de morts per arma de foc, un és sepultat el mateix dia, "per haver-se rebentat i per por als francesos". Vuit són sebollits l'endemà, quatre al cap de dos dies, un al cap de tres, i hi ha un cas que diu que va ser-ho al cap de 24 dies, degut a una nevada. No sembla que la violència hagi influït en l'interval de **corpore insepulto**.

Si observem el status social del difunt, basant-nos en si és d'un mas important, si ha fet testament, si paga bé als diversos preveres que participen en els ritus funerals d'enterrament, novenal i cap d'any, si els dóna dinar i coques... i si tenen

o no sepulcre propi, veiem que dels 10 de posició social més benestant, 7 són enterrats l'endemà, un al cap de dos dies i els altres dos es retarden més: un a causa de la guerra del francès i l'altre per la nevada abans esmentada. En el nivell inferior a aquest, que podria correspondre als parents dels amos i alguns masovers en més bona posició, són 27, dels quals 12 s'enterran l'endemà, 14 al cap de dos dies i un al tres dies. A l'extrem oposat tenim els captaires, malalts transeünts i soldats de pas; d'aquests, un és enterrat el mateix dia, 5 ho són l'endemà, i 2 passats dos dies.

A la vista de tot això, sembla que s'enterraven més aviat els infants, els rics, i alguns infecciosos, per la qual cosa podem arribar a la conclusió de que en l'interval **post-mortem** intervenen diferents factors culturals però també sanitaris.

L'ús de l'espai sepulcral té períodes agobiants, car hi ha anys que mor molta gent, com els de 1799, 1809, 1810, i 1845, en que arriben a morir fins a 13 persones l'any. Això, en un cementiri sens dubte petit, hauria donat problemes de salubritat, més si tenim en compte que al costat hi havia dos pous d'aigua per al consum domèstic. Algun any no consta cap defunció, com en 1805, 1814 i 1825. Entre el 1848 i 1856 hi ha casos d'enterraments de gent d'altres parròquies, en especial de Manresa, degut a algunes epidèmies que augmentaren considerablement la mortalitat en aquests llocs i obligaven a un reciclatge massa ràpid de l'espai sepulcral. Convé recordar que és l'època en la que se suprimeixen els cementiris urbans de Manresa -el fossar de la Seu, el del Carme i el de l'església de l'hospital de Sant Andreu-; el de la Seu es tanca al 1843 i es construeix al costat un dipòsit temporal de cadàvers, des del qual es van fer els trasllats a l'actual cementiri de la plana del Pont Nou (ROTLLAN, 1990; 13, i 21-25). S'hi efectuarien la major part dels enterraments per l'epidèmia de còlera de 1854; sembla que el cementiri "tras-Puigterrà" no arribà a funcionar per problemes estructurals. No sabem res de si s'empraren els vasos sepulcral dels edificis religiosos de la ciutat. Manresa, a les acaballes del segle XVIII comptava amb 18.814 habitants; a mitjan segle XIX el cens s'hauria reduït moderadament (PALLAS, 1909: 194-197).

El cementiri era una terra d'ús indiferenciat i no selectiu, llevat del "lloc del Foraster", en el que es donava terra a captaires de fora o gent de pas, i dels llocs privats que anomenen "lo vas propi", la tomba pròpia dels amos del mas que el tenia. En el "vas propi", no solament s'enterran els propietaris, sinó que en tres ocasions a partir de 1847 s'hi sepulsen dos masovers i un quartaire en vasos de cases diferents, gest en el que s'entreu un cert grau de generositat social. Una de les vegades, s'evita l'ús del vas familiar perquè sols fa un any i mig que ha estat utilitzat; també aquesta dada té implicacions d'higiene mortuòria.

METGES, CIRURGIANS I HOSPITALS

El llibre d'òbits fa poc esment dels professionals de la medicina, i una mica més dels hospitals.

Hom fa esment d'un metge que exercia a Calaf l'any 1809, el doctor Joan Triginers. L'any 1804 un cirurgià de qui no diu el nom va a la casa del Taradell, i amb la seva tasca estorba la del rector que volia donar els Olis. L'any 1845 s'esmenta un metge, alhora cirurgià, de Sant Fruitós de Bages, el Dr. Fruitós N. (no se sap el cognom, i pel nom podria ser fill del poble), el qual es veu obligat a batejar el nasciturus en perill de mort dintre el ventre de la mare.

En el llistat de 1847 de facultatius de Manresa i el seu partit mèdic, ja no consta aquest metge a Sant Fruitós, sinó en "Francisco Farreres, licenciado en Medicina i Cirugia", que segueix constant en el llistat de 1850 d'Antoni Llansó (ROTLLAN, 1990: 108-109). També indirectament s'esmenta la professió mèdica en l'autòpsia que es practica l'any 1846, i que probablement fou feta pel metge manresà Antoni Llansó, nomenat "facultatiu del crim" per la Reial Sala, puix que en aquesta època alguns facultatius manresans havien de realitzar autòpsies en altres llocs de la comarca (ROTLLAN, 1990: 26 i 121). Igual que en períodes anteriors (RAFAT, 1993: 155), no sembla pas que a Monistrol de Rajadell hi residís cap metge ni cirurgià, depenent l'assistència mèdica dels professionals de Manresa.

De petits hospitals, se n'esmenta alguns de poble que deuriem ser cases de caritat, com el dels Prats del Rei i Calaf; altres de campanya, com el "rural militar" del Grau de Fals, i altres més assistencials com el de Vic o el de Pobres Malalts de Sant Andreu de Manresa, del qual el rector de Monistrollet Antón Servitja i Pons diu, l'any 1811, que ja fa temps n'és l'administrador.

PREVERES I NOTARIS

La presència de diversos capellans en diferents moments de la vida parroquial es fa palesa pels tipus de cal·ligrafia i estil d'escriptura també diferents. Afortunadament, hi figuren les signatures d'alguns d'ells, dels que no podem dir però si es tracta d'un rector o ecònom, coadjutor, etc. Hi figura, per exemple, un Joan Roure, religiós mínim, sagristà.

Del 9 d'agost de 1794 a 26 de gener de 1824 és rector Anton Servitja i Pons: bon calígraf i minucios en les descripcions, que arriben a especificar alguns símptomes o situació peculiar del finat. Hi ha un ecònom de 1824 a 1825 i altre en 1826. També un rector de 1827 a 1834. De 1835 a 1844 trobem el prevere Carles Domènech. De 1844 a 1849 sembla que ocupà el lloc un regent, Francesc Galí, i és rector de 1845 a 1854 Manuel Fabrès. Posteriorment hi ha un altre

rector, que té per coadjutor Anton Cots. Els canvis en el servei parroquial i alguns estralls sobrevinguts propicien certs desgavells cronològics en els registres de defunció, que després es mira d'arreglar amb intercalats i advertiments. Algun d'aquests clergues fa de notari en diferents moments, la qual cosa roman acuradament anotada.

També són esmentats notaris de debò ("notari públich"), el nom dels quals figuren en el registre mortuori quan el finat ha fet testament davant d'un ells. Es parla d'Ignasi Casasayas els anys 1796 i 1818 (fou notari de Manresa de 1764 a 1816), Josep Mas i Casellas el 1799 (notari de Manresa de 1794 a 1815), Francisco Raurès l'any 1799 (notari de Manresa de 1794 a 1827), Francisco d'Assís Mas el 1852 (notari de Manresa de 1833 a 1860), Josep Masramon els anys 1804, 1812 i 1819 (notari de Manresa de 1765 a 1819), Gayetano Mas l' any 1830 (notari de Manresa de 1808 a 1844; abans ho havia estat de Santpedor), i Ignasi Rallat l'any 1836 (havent-ho estat de Manresa de 1822 a 1851) (TORRAS et alii, 1993: 757-759).

Per acabar tot el referent a testamentaria, cal dir que solament fan ús d'aquesta facultat legal el 8.5 % dels enregistrats en llibre d'òbits; en els altres casos no es diu res, o s'especifica que es tracta d'un pobre o es diu que no té res per testar.

EPILEG

Una vegada més podem observar la gran quantitat de dades socio-sanitàries que hom pot extreure dels llibres de registre parroquial. L'anàlisi sistemàtica de tots els de Manresa i entorn és una assignatura pendent que pensem afrontar amb tot l'interès.

BIBLIOGRAFIA

- ANONIM (1845): "Memoria de una epidemia de disentería biliosa acompañada de la calentura pútrida". Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, vol. VIII. Barcelona.

- ANONIM (1846): "Determinar cuáles son las características distintivas de la calentura tifoidea, o sea lo que se llama tifo europeo, por las cuales se distinga de la calentura nervosa y otras análogas, y cuál sea su mejor método curativo y profiláctico". Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, vol. VIII. Barcelona.

- ANONIM (1847): "Memoria sobre la fiebre tifoidea de forma mucosa que ha reinado en la provincia de Guipúzcoa y principalmente en San Sebastián y villas de Azcoitia y Deva, en septiembre, octubre, noviembre y diciembre de 1845 y enero y febrero de 1846". Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de medicina de Catalunya, vol. VIII. Barcelona.

- ASUERO y Cortázar, V. (1835): "Extirpación de un escirro de la glándula parótida. Curación". Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, vol. XXIX. Barcelona.

- BOCETA Abraldez, J.B. (1888): "Observaciones nuevas en Galicia (para el bien de la humanidad)". Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, vol. XXIII. Barcelona.

- CORBELLA i Corbella, J. (1989): "El còlera a Catalunya abans de l'obra del Doctor Ferran". Treballs de la Societat Catalana de Biologia, vol. XL. Barcelona.

- FALP i Plana, J. (1901): "Topografía Médica de Solsona y distritos adyacentes (Clariana, Llobera, Riner, Navés, Pinell, Lladurs, Castellar, Olius), subseguida por vía de apéndice de un estudio original clínico y etiológico de la apoplejía en Solsona y una sucinta reseña de las principales epidemias de cólera y paludismo ocurridas en dicha ciudad". Tipografía de la Casa Provincial de Caridad. Barcelona.

- IGLESIES, J. (1970): "El cens del comte de Floridablanca". Fundació Vives Casajuana. Barcelona.

- LLIBRE i Vidal, A. (1836): "De la calentura mucosa epidémica, acompañada de algunos amagos de carácter tifoideo, de la cual han sido invadidos muchos de los pobres de la nacional Casa de caridad de esta villa (Reus) en los meses de enero, febrero y marzo de este año, con un pequeño resumen de otras calenturas observadas y tratadas en épocas distintas". Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, vol. V. Barcelona.

- MASDEVALL, J. (1797): "Relacion de las epidemias de calenturas pútridas y malignas, que en estos últimos años han padecido en el Principado de Cataluña; y principalmente de la que se descubrió el año pasado de 1783 en la ciudad de Lérida, llano de Urgel, y otros muchos Corregimientos y partidos, con el método feliz, pronto y seguro de curar semejantes enfermedades". Imprenta Real. Madrid.

- MONTAÑA i Buchaca, D.; PUJOL i Ros, J. (1993): "L'epidèmia de còlera de 1854 al Berguedà". Promocions i Publicacions Universitàries, S.A. Barcelona.

- PALLAS i Valis, P. (1909): "Topografía Médica de Manresa". Edit F. Cuesta. Barcelona.

- RAFAT i Selga, F. (1993): "Masos, safrà, occitans i pesta negra. Estudis d'Història de la Catalunya central". Centre d'Estudis del Bages. Manresa.

- RIERA Palmero, J. (1994): "Quina y Malaria en la España del siglo XVIII". Medicina e Historia (3): 52. Centro de Documentación de Historia de la Medicina de J. Uriach & Cía, S.A. Barcelona.

- ROTLLAN i Verdaguer, A. (1988): "Història de les Epidèmies del segle XIX a Manresa". Tesi doctoral de l'Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

- ROTLLAN i Verdaguer, A. (1990): "La salut pública manresana del segle XIX". Centre d'Estudis del Bages. Manresa.

- TORRAS, M.; MASATS, B.; VALDENEBRO, R.; VIRÓS, LI. (1993): "Catàleg dels protocols notariais de Manresa". Fundació Noguera (Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya, 16). Barcelona.